

NÜŞİREVÂN-I ÂDİL'İN HİKMETLERİNİ İÇEREN MENSUR BİR NASİHAT-NÂME

Halil Sercan KOŞİK¹

ÖZET

Nüşirevân-ı Âdil, adaletiyle ön plana çıkmış eski bir Sasani hükümdarıdır. Onun şöhreti yanında bazı nasihat ve hikmetleri de günümüze ulaşmıştır. Bu hikmet ve nasihatlerle ilgili olarak elimizde pek çok metin bulunmaktadır. Bunlardan birisi de makalemize konu ettiğimiz Farsçadan tercüme olması muhtemel ve başında herhangi bir başlık bulunmayan bir nasihat-nâmedir. Dili, eski Anadolu Türkçesi özellikleri gösteren bu eser, yirmi üç hikmetten oluşmaktadır. Nüşirevân'ın devrinde çevresine topladığı yirmi üç hakîmin her birinin bir hikmet söylemesiyle ortaya çıkan metin, bu âdil sultanın hem kendisine hem de gelecek nesillere yol göstermesi amacıyla yazıya geçirilerek oluşturulmuştur. Çalışmamızda öncelikle hikmet kavramı ile Nüşirevân-ı Âdil hakkında bilgi verilecek, daha sonra da metnin muhtevası, dili ve üslubu incelenip onun transkripsiyonlu hâli araştırmacıların istifadesine sunulacaktır. Bu sayede, Türk edebiyatında da kendisine yer bulan yarı efsanevi bu tarihî karakter hakkında çeşitli bilgiler aktararak ona mal edilen hikmetler gün yüzüne çıkarılacaktır.

Anahtar kelimeler: Nüşirevân-ı Âdil, adalet, hikmet, nasihat.

A PROSAIC BOOK OF ADVİCES REVEALING THE WISDOMS OF NUŞİREVAN-I ADİL

ABSTRACT

Nuşirevan-ı Adil was the ruler of the Sasanid Empire whose reign was known well for his justice. Advices and wisdoms of Nuşirevan remain today as well as his fame. We have many texts concerning his advices and wisdoms. One of these texts is an untitled book of advices which is the subject of our article and which may have been translated from Persian. The work which has the characteristics of the old Anatolian Turkish is consisted of 23 wisdoms. The work which came into existence with the participation of 23 scholars of Nuşirevan's period by telling wisdoms was written down in order to guide both generations in the future as well as Nuşirevan himself. In the first place, some information is put forward about Nuşirevan-ı Adil and notion wisdom and then an analysis of the theme, the language and the genre of the work will be given with the transcription of the work for researchers. By doing that, various information will be given about this semi-legendary historical character who has reflections in Turkish literature too and the wisdoms related to him are to be identified.

Keywords: Nuşirevan-ı Adil, justice, wisdom, advice.

---

¹ Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sercankosik@gmail.com

I. NÜŞİREVÂN-I ÂDİL'İN HİKMETLERİNİ İÇEREN MENSUR BİR NASİHAT-NÂME

Arapça “hükm (حکم)” kökünden gelen hikmet kelimesi, eşyanın hakikatlerini, özelliklerini, yaratılış nedenlerini, eserlerini ve etkilerini bilerek ona göre hareket etmek anlamına gelir (Pala, 2005: 208). Günümüze kadar kâinatın nasıl işlediği, insan için neyin iyi neyin kötü olduğundan Tanrı insan ilişkisine kadar gayet geniş bir saha hep hikmet konusu içerisinde işlenegelmiştir. Bilge kişiler, hayatlarını hem ataların tarihi tecrübelerinden almış oldukları doğrulara hem de ilahi emirlere ve akıllarına uygun gerçeklere göre düzenlenmişlerdir (Önal, 2007: 114-115). Bunun yanında onlar, yaşamlarına büyük oranda uyguladıkları bu amelî ve tecrübî bilgiden halkın da haberdar olması ve ona göre hareket etmesi için çeşitli eserler de kaleme almışlardır.

Edebiyatta hikemiyye, pend-nâme, nasihat-nâme vb. şekillerde isimlendirilen bu eserlerin asıl amacı, insanları iyiye, güzele sevk ederek onların dünya ve ahiret hayatında huzuru ve mutluluğu elde etmelerine katkıda bulunmaktır. Bir görüşe göre bütün şark edebiyatının temeli işte bu hikmetli ifadeler üzerine kurulmuştur. Kâinata ve olaylara ibret gözüyle bakan şair ve yazarlar, zahiren gördükleri şeylerin arkasında görünmeyeni de keşfetmeye çalışmışlardır. Şüphesiz bu anlayış en güzel ifadesini de dinî-tasavvufî edebiyat ürünlerinde bulmuştur (Kutlu, 1981: 231). Güzel huyların övülüp kötü huyların kınandığı bu sözlerde edipler, toplumdaki aksaklıkları göstermelerinin yanında insanlara neyin nasıl yapılması hususunda bazı öğütler verirler. İslâm edebiyatında bu çerçevede oluşturulmuş eserlerden biri de adaletiyle nam salmış Nüşirevân-ı Âdil'in hikmetlerini konu alan nasihat-nâmelerdir.

MS 531-579 yılları arasında hükümdarlık yapmış olan Nüşirevân, İran'ın Sasani sülâlesine mensup bir hükümdardır. Kendisi, devrinde ve sonrasında daha çok adaletiyle ün kazanmıştır. Fars hükümdarları için kullanılan “Kisra” lâkabı ilk ona verilmiştir.

Asıl ismi Hüsrev olan Nüşirevân'ın adının anlamı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre bu kelimenin aslı nûş-ı revân'dır. Bir başka görüş ise Nüşirevân'ın “Anuşek-revân” şeklindeki “ölmez ruhlu” manasına gelen kelimedenden bozma bir sıfat olduğunu söyler (Tökel, 2000: 242).

Babasının ölümünden sonra 532 yılında tahta çıkan Nüşirevân, ilk olarak Bizans'la bir antlaşma imzalamış, orduda bazı reformlar yapmış ve köylülere yönelik de çeşitli düzenlemelerde bulunmuştur. Onun yönetiminde bulunduğu dönemde, ülke topraklarının tamamında bir kalkınma hamlesi başlatılmış; kervansaraylar, köprüler ve yollar yapılmış; yeni şehirler kurulmuştur. Sarayında değişik kavimlerden doktorlar ve bilim adamları bulunduran Nüşirevân, Atina akademisinden kaçıp gelen filozoflara da sarayının kapısını ardına kadar açmıştır. Uzun süre tıp eğitimi veren Cundîşâpûr okulunu o kurmuş ve bu okulda değişik dillerden Farsçaya kitaplar çevirtmiştir. 540 yılında Bizans Devleti'yle başlattığı savaşlar, birkaç kez yapılan antlaşmalarla birlikte, 578'e dek devam etmiştir.

Nûşirevân bu savaşlardan birinin ardından yapılan barış görüşmeleri esnasında rahatsızlanıp ölmüştür (Yıldırım, 2006: 558).

Ülkesini adaletle yöneten Nûşirevân'ın namı sadece Sasani coğrafyasına değil, bütün İslâm ve doğu dünyasına yayılmıştır. 48 yıl padişahlık yapan Nûşirevân zamanında halk, ondan son derece memnun kalmıştır. Bağdat yakınlarındaki Medayin'de yaptırdığı sarayın büyük bir bölümü olan ve daha çok “eyvân-ı Kisrâ” veya “tâk-ı Kisrâ” olarak anılan yerde halkını kabul edip dinlemiş, burada adaletsizliğe uğrayanlara da yardım elini uzatmıştır (Pala, 2005: 362). Geleneğimizde, Hz. Muhammed'in söylediğine inanılan “Ben adil bir sultanın zamanında doğdum” hadisindeki söz konusu adil sultanın, Nûşirevân olduğu şeklinde yaygın bir inanç vardır.²

Nûşirevân, klâsik Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında daha çok “Nûşirevân-ı Âdil” şeklinde geçmektedir. Nasihat ve ahlak kitapları ile bazı hikâye ve mesnevilerde Nûşirevân adalet timsali bir kahraman olarak öne çıkmış, diğer manzum türlerde de yine aynı yönüyle çeşitli teşbih, mecaz ve mazmunlara konu edilmiştir (Albayrak, 1995: 255). Arap şairleri onun bu üstün özelliğinden sık sık söz edip şiirlerinde övmüşlerdir. Firdevsî de *Şehnâme*'sinde onun hükümdarlığı, yaptıkları ve üstün özellikleri hakkında beş bin beyit söylemiştir (Yıldırım, 2006: 559). Yine, kendinden sonraki birçok eseri etkileyen Sadi'nin *Gülistan*'ında Nûşirevân'ın adalet, cömertlik ve merhametine örnek pek çok hikâye bulunmaktadır (Tökel, 2000: 244). Arap ve Fars edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatında da ele alınan Nûşirevân, özellikle âdil kişiliğiyle çeşitli imaj ve telmihlere konu olmuştur. Divan şairleri kaside ve diğer nazım şekillerinde övdükleri kişileri adalet bakımından Nûşirevân'la karşılaştırmışlardır. Örneğin Nâilî, Vezir-i Âzam Salih Paşa'yı metheden bir şiirinde, memduhun âdil yönünü ön plana çıkarmak için Nûşirevân'ın bile onun adaletine hayran olduğunu söyler. Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî ise bir tarih manzumesinde adaletini övdüğü Osmanlı sultanı III. Ahmed'in yanında Nûşirevân'ın adalet bakımından ancak bu Osmanlı padişahının kölesinin kölesi olabileceğini belirtir:

Ma'delet-kâr u kerem-pîşe ki olsa yaraşır

Adline Nûşirevân cûduna Hâtem meftûn (Nâilî-i Kadim, 1970: 104)

[O, âdil ve cömert biri olsa bu ona yaraşır. Çünkü onun adaletine Nûşirevân, cömertliğine de Hâtem hayrandır.]

Ya'nî hân Ahmed-i 'âdil ki anuñ

Bende-i bendesidür Nûşirevân (Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî, 2004:262)

[Yani, o âdil Ahmed Handır ki Nuşirevan (adalette ancak onun kölesinin kölesidir.)

² Bu hadise yer veren çoğu hadis kitabında söz konusu adil sultanın isminin verilmemesinin aksine Gazali, devlet adamlarına öğütlerde bulunduğu *Nasihatu'l-Mulûk* adlı eserinde bu hadisi “Ben adil bir hükümdar Nuşirevan zamanında doğdum” şeklinde vermektedir. Söz konusu hadisin sahilliği konusunda ortaya çıkan çeşitli tartışma ve itirazlar için bkz. (Sivrioğlu, 2013 : 228)

Şüphesiz Nûşîrevân, Arap, Fars ve Türk şairlerini sadece adaletiyle etkilememiş, kentler, bentler, kaleler, surlar, sarnıçlar inşa eden bir hükümdar olarak da yüceltilen hükümdar, zaferlerinin yanısıra yaptırdığı muhteşem saray ve kasırlarla da sayısız manzum esere girmiştir (Sivrioğlu, 2013: 240). “Tâk-ı Kısra” ve “eyvân-ı Kısra” adını taşıyan bu saraylar, çeşitli benzetmelerle Arap, Fars ve Türk edebiyatlarına anılmıştır. Genişliği ve yüksekliğiyle ön plana çıkmış olan bu tak, klâsik Türk edebiyatında bu özellikleri yanında güç ve kudretin sembolü olarak da sık sık bir remiz olarak kullanılmıştır (Albayrak, 1995: 256).

Adab ve ahlâka dair Pehlevî kaynaklarında, İslâmî eserlerdeki pek çok hikmetli sözün Nûşîrevân-ı Âdil’e atfedildiği görülmektedir (Tefazzüli, 1995: 255). Nûşîrevân’a ait olarak gösterilen birtakım bilgece sözlerin bulunduğu *Enderzname* ile ahlâk ve öğüt içerikli olan *Âdâbu’l-mülûk* isimli eserlerin olduğu da bilinmektedir (Yıldırım, 2006: 559). Bunlardan başka Dinkerd’e ait olan bir öğüt kitabının *Kitâb-ı Şensom-ı Dinkerd* diye bilinen altıncı bölümünde Nûşîrevân’ın öğütleri sıralanmakta, *Kitâbu’l-Mesâil* isimli eserde de Nûşîrevân’ın ahlâkla ilgili sorulara verdiği cevaplar yer almaktadır. *Hitâbe-i Enûşîrvân* ise Nûşîrevân’ın kendisi tarafından yazılmış biyografisi ile halkına ve yöneticilerine yaptığı konuşmaları içerir (Yıldırım, 2005: 51-72, İran edebiyatı, 2012: 413-440 ve Tefazzüli, 1376: 180-233’den aktaran Çakır, 2012: 724). Bütün bu eserlerin yanında Nûşîrevân’ın meşhur tacında onun bazı öğütlerinin de yazılı olduğu bildirilmektedir. Türk edebiyatında Nûşîrevân’ın öğüt, hikmet ve vasiyetine yer veren manzum ve mensur çeşitli eserler yazılmıştır. Ahmed-i Dâî’inin *Vasiyyet-i Nûşîrevân* adlı eseri bunlardan birisidir. Bu eserde Ahmed-i Dâî, Nûşîrevân’ın, oğlu Hürmüz’e olan nasihatlerini konu etmektedir.³ Yine kütüphanelerde Nûşîrevân-ı Âdil’in nasihatlerini anlatan Farsça *Râhatü’l-İnsân (Pendnâme-i Enûşîrvân)* adında, müellifi kesin olarak bilinmeyen bir eserin *Pend-i Nûşîrevân-ı Âdil* şeklinde Türkçeye yapılmış bir tercümesi bulunmaktadır.⁴ Dolayısıyla Nûşîrevân’ın adaleti ve nasihatlerini anlatan pek çok eser yazılmış, bunların büyük çoğunluğu da manzum/mensur olarak Türkçeye çevrilmiştir.

Makalemizde söz konusu ettiğimiz nasihat-nâme ise “Hikâye-i Nûşîrevân-ı Âdil” ismiyle, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar koleksiyonunda 06 Mil Yz A 8294 arşiv numarasıyla kayıtlı olan bir mecmuanın 118a-122a yaprakları arasında yer almaktadır. Metnin içinde bulunduğu yazma, boyut olarak 220x146 - 182x114 mm. olup, şirazesi dağılmış, koyu kahverengi meşin bir cilt içerisinde. Su yolu filigranlı kâğıda nesih hattıyla yazılmış olan eser, 17 satırdan oluşmaktadır. Yapraklar rutubet lekeli. Eser üzerinde herhangi bir telif veya istinsah tarihi bulunmadığı gibi müellif veya müstensih ismine de rastlanmamaktadır.

Başlık kısmı boş olan bu yazma eser, Sasani hükümdarı Nûşîrevân-ı Âdil’in, devrinin yirmi üç hakîmini huzuruna çağırıp onların her birinden bir hikmetli söz söylemelerini

³ Bu eser hakkında daha ayrıntılı bilgi ve eserin metni için bkz. (Yeniterzi 2006)

⁴ Bu eser hakkında daha ayrıntılı bilgi ve eserin metni için bkz. (Çakır 2012)

istememesi ve bu hikmetli sözleri yazdırmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu durum, ilgili nasihatlerin Farsçadan tercüme edildiğini düşündürmektedir. Eserde toplam yirmi üç hikmet bulunmaktadır. Metin Allah'a hamd, Hz. Muhammet'e salât ve sonrasında da Nûşirevân-ı Âdil'e dua edilen bir dibace ile başlar. Bu kısımda, eserde yer alan hikmetlerin nasıl ortaya çıktığıyla ilgili tarihsel arka plân verilir. Burada anlatılanlara göre eski zaman hükümdarların hiçbirisi hükemaya danışmadan bir işe girişmemiş. Nûşirevân da bu hükümdarlardan birisiymiş. O, bir gün devrinin hikmet ilminden herhangi bir noksanlığı bulunmayan âlimlerin tamamını huzurunda toplayarak içlerinden en iyi yirmi üç hakîmi seçmiş ve bunların her birinden birer hikmetli söz söylemesini istemiş. Bu sözleri de yazıya geçirterek hem kendisinin hem de kendinden sonra gelecek insanların yararlanabileceği yirmi üç hikmeti ortaya çıkarmıştır. Söz konusu dibacede bu sözlerin inancı ne olursa olsun, tüm insanlar için faydalı olacağı belirtilmiştir. Çünkü bunların hepsi dünya hayatıyla ilgili genel geçer kurallara ve tecrübî bilgilerle dayanmaktadır. Eserde dibace kısmından sonra yirmi üç hikmet sırasıyla aktarılmıştır. Her hikmet, içerisinde dört veya beş farklı nasihat barındırmaktadır. Bu öğütlerin daha çok insanların dünya ve ahiret hayatını kolaylaştırıp onların iyi ve güzeli bulmalarını sağlamayı amaçladığı görülmektedir.

Eserin dili, eski Anadolu Türkçesi özellikleri göstermektedir. Bu özellikler, öğrenilen geçmiş zaman ekinin daima düz ünlü olması (bulmuş, yetişmiş vb.), ilgi hâli ve 2. teklik şahıs iyelik eki olarak damak n'sinin bulunması (halkınıñ, senüñ vb.), 3. teklik şahıs bildirme ekinin hep dar-yuvarlak ünlüden oluşması (mu' ayyendür, yeğdür), bilinen geçmiş zamanın daima düz ünlü olması (tutdı, olundı), Türkçenin asli dokuzuncu ünlüsü olan i (ë) sesinin bulunması (itmeyesin, yitişdi vb.) gibi eski Anadolu Türkçesinin belli başlı hususlarıdır. Ayrıca metnin kelime kadrosunda bulunan bazı Türkçe kökenli kelimeler de bu düşüncüyü güçlendirmektedir: etmek (ekmek), uğrı (hırsız), eylik (iyilik), kaçan (ne zaman, vakti ki), yigrek (daha iyi), katı (çok), ırag (uzak), artuk (fazla) vb. Bu nedenle eser üzerinde herhangi bir tarih bulunmasa da onun 16. yy'dan önce kaleme alındığı rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Eserin, çok sade olmamakla birlikte anlaşılır ve akıcı bir dili vardır. Hikmetlerde hitap şekli ise 2. teklik şahıs ekine göredir: “İlm ü edeb egerçi güçdür sa'y ile öğrenesin. Āhîret aĥvālinden gāfil olmayasın. Ol cihānı bu cihāna satmayasın.”

Eserde “ve” bağlacının çok kullanıldığı ve cümlelerin daha çok bu bağlaçla birbirlerine bağlandığı görülmektedir: “**Toĥuzuncı ĥikmet** oldur ki açlaruñ karşısında ta'ām yimeyesin ve kendi etmeĝini el şofrasında ve kendü ta'āmuñ bir gün āhîren kaşāvetin çeküp sözün söylemeyesin ve 'avret ve oĝlān ile tedbîr ve meşveret eylemeyesin ve sırrını kimseye dimeyesin.”

Eserin üslubunun da sade olduğu göze çarpmaktadır. Çünkü amaç sanat göstermekten ziyade insanlara öğüt vererek onlara faydalı olabilmektir. Bu nedenle metin, nasihat üslubuyla kaleme alınmıştır. Ayrıca eserde bir hitabet üslubunun da olduğu hemen göze çarpar. Bunun en önemli kanıtı da her hikmet-âmiz cümlenin 2. teklik şahsa

göre çekimlenmiş olmasıdır. Bunların yanında eserin üslûbunda bir edebî sanat kaygısının güdülmediği de gayet açık olarak görülür. Eserin müellifi/mütercimi daha çok merakını doğrudan ifade edecek kelimeleri seçmiştir.

Sonuç olarak kataloga “Hikâye-i Nûşirevân-ı Âdil” ismiyle geçirilen ama içerisinde herhangi bir başlık bulunmayan bu metin, bir adalet timsali olan Sasani Hükümdarı Nûşirevân’ın devrinin en bilgili yirmi üç hakîminden aldığı hikmetleri bir araya getirmesiyle oluşmuştur. Yirmi üç hikmetten oluşan eser, nasihat-nâme tarzında kaleme alınmıştır. Üzerinde herhangi bir kayıt olmamakla birlikte tercüme olması muhtemel olan bu eserin müellifi/mütercimi bilinmemesinin yanı sıra telif / istinsah tarihi de şu an için meçhuldür. Eski Anadolu Türkçesi ile yazıldığı belirgin olan eserin, oldukça sade ve anlaşılır bir üslupla kaleme alındığı söylenebilir. İçerisinde Arapça ve Farsça öğeler bulunmakla birlikte eserin dilinin çok ağır olmadığı görülür. Nûşirevân-ı Âdil’in bu hikmetleri bir araya toplamasının nedeni, bunları kendisinin yanı sıra kıyamete kadar gelecek olan tüm insanların da istifadesine sunmaktır.

Tek nüshası olduğu tespit edilen metin oluşturulurken transkripsiyon harflerinden istifade edilmiştir.

METİN

[118a] El-ḥamdülillâhi Rabbi'l-‘âlemîn ve’ş-şalâtü ‘alâ enbiyya Muḥammed ve âla ecma‘în ve ba‘dehu Nûşirevân-ı ‘Âdil. [Râviyân-ı] aḥbâr şöyle rivâyet iderler ki zamân-ı evvelde pâdişâhlar aralarında resm-i ‘âdet ve ḳânûn-ı ḳadîm bu vechile ola gelmiş ki her ḳaçan anlardan birisine bir ulu iş ve ‘azîm maşlaḫat vâḳi‘ olsa ol maşlaḫata ‘aḳl-ı pişekârı ‘âciz ḳalsa ol işi işlemezlerdi. [118b] Tâ ki ḫükemâ-yı rûzgârdan birisiyle meşveret itmeyince. Anlar ile tamâm-ı meşveret idüp tedbîrlerinde ḳaḫ‘â kusûrları i‘tikâdları berekâtında olmazdı ve daḫi içlerinden âdem olurdu ki yüz ferseng ve yâhod iki yüz ferseng yol yürürlerdi. Sefer zaḫmetlerin ve yol şiddetlerin çekerlerdi. Memleket-be-memleket ve şehir-be-şehir arayup bir kâr-dân-ı zamân ve ‘uḳâlâ-yı devrân tedbîrinde nice nice şınanmış cümle ‘âlem ḫalḳınıñ maḳûl ve maḳbûlî olabilirlerdi. Tâ şol zamâna dek ki pâdişâhlık⁵ Nûşirevân’a yitişdi. ‘Adlinüñ âvâzesiyle gûş-ı zamân ḫoldı. ‘Âlem-i ‘âlemiyân içinde tamâm-ı şöhret ü istiḳâmet ḫutdı. Buyurdu ki ḫükemâ-yı rûzgârdan bir yere cem‘ olalar. Emr olundu. Geldiler. Bunlaruñ içinde yigirmi üç ḫakîm iḫtiyâr idüp çağırıldılar. ‘İlm-i ḫikmetden ḳaḫ‘â kuşurı olmaya. Andan soñra bunlara emr olundu: Her biriñüz ḫikmetden bir söz söyleñ, tâ ki ben kendi zamânımda anuñla mütenaşşih olam. Ba‘dehu bundan soñra gelene ḳıyâmet[e] dek yâdigar ola diyü emr olundu. ḫükemâ-yı Nûşirevân’uñ meclisinde ḫâzır olup her birisi ḫikmet sözlerinden cümleden yigirmi [119a] üç söz maḳbûl olundu. Bu ‘âlem ḫalḳınıñ dîn ü dünyâsına nâfi‘ ola ammâ ḫâl ikiden ḫâlî deḡil. ḫudâ-perest ola yâhod büt-perest ola be-her-ḫâl ikisine daḫi enfa‘dur. Elbette bu sözlerde fâ‘ide mu‘ayyendür. ‘Aşḳ olsun ḫutana.

⁵ pâdişâhlık: pâdişâhlik [metin]

Evvel hikmet budur ki kendüñ ‘ilm ü edeb öğrenmekden ‘ār itmeyesin. Kendi ‘ömrünü bilinmezlig⁶ ile zāyi‘ itmeyesin. ‘İlm ü edeb egerçi güçdür sa‘y ile öğrenesin. Āhîret aḥvālinden gāfil olmayasın. Ol cihānı bu cihāna şatmayasın. Şol söz ki söylemeğe yaramaz, söylemeyesin. Şol şey ki taleb itmeğe yaramazdur, taleb itmeyesin.

İkinci hikmet oldur ki ulularuñ naşîhatin ḥor görmeyesin ve her iş işlemeğe niyyet idersen uyumayasın. Ammā vaqtinden daḥi geçürmeyesin ve işlevini daḥi iş erenlerine ışmarlayasın ve bir def‘ā tecrîbe itdügüñ nesneyi bir daḥi itmeyesin ve pîrlerin sözlerin ve naşîhatlerin ulu ve ‘azîm bilesin.

Üçüncü hikmet oldur ki dā‘im eylüği şıfat idinesin ve kendüñi şalāḥ u zühd ü takvā ile meşhūr eylesesin ve saḡlığı māl-ı ni‘met bilesin. [119b] Ammā kendi ömrüñ biñ yıl ola bir gün şayasın. Dünyāyı āḥiretin ekinliği bilesin ve ḥayā qadrini bilesin ve kendi adını ‘amelde eylüğile çıkarasın. Ğam u şādî çün her zamān senüñ içündür. Şāz-en[der]-şāz olup ğam-ā-ğam çekmeyesin. Ğam yimeyesin.

Dördüncü hikmet budur ki sözlerden ululardan delā vü belāyı ‘izzet dutasın. Vaḳtiyle ziyān vaḳtsüz fā‘ide itmekden yeğdür ve her hālde ḥalḳ ile müdārā eylesesin ve tezelluḳ⁷den ve tekebbürlikden ḥor eylesesin ve düşmene ğāyet ile müdārā kırup fikr-i cemîl idesin ve kendi ḥaddüñi bilüp ziyāde tecāvüz eylemeyesin. Nā-maḳûl ḥareketden şaḳınasın.

Beşinci hikmet oldur ki her işi endāze ile eylesesin ve kendi elüñle ḳomadugüñ şeyi almayasın. Fuḳarādan iḥsāmı dirîğ itmeyesin ve elüñi ve dilüñi kendinde tutasın tā selāmet bulasın ve yaramaz muşāhibden ḥazer eylesesin.

Altıncı hikmet oldur ki uğrılardan vefā ve ‘aḫā ummayasın ve eyü yoldaş olmayınca ḳasd-ı sefer itmeyesin ve yaramaz ḳonşudan ḥazer eylesesin ve āḥir giren yirinde bāğ ve bāğçe⁸ itmeyesin. Şoñra nizām olmaya.

Yidinci hikmet oldur ki şol yire toḥm ekmeyesin. [120a] ‘Āmî ādemler ile iḥtilāḫ eylesesin. Yeñi yetişmiş ḥ‘ācelerden ḳarz aḳçe almayasın ve aşlı bed-ḥūy olandan kıız almayasın. Ḳadr-i kıymet olmayan kimesneler ile tırmayasın ve kimsenüñ ḳulına ve cāriyesine söz söylemeyesin. Allāh’dan ḥavf itmeyen kişiden ḥazer eylesesin.

Sekizinci hikmet oldur ki malını zekātdan ve sadaḳadan dirîğ itmeyesin. Tā ki şoñra nedāmet gelmeye ve eblehe-i divāneye ādem durur naşîhat itmeyesin ve ta‘āmını yalnız yimeğe ‘ādet idinmeyesin. Ziyādesiyle mezmümdür. Elüñ altında olan derd-mendleri ḥoş tutasın ve kimsenüñ etmeğine göz deḡmeyesin.

Toḳuzuncu hikmet oldur ki açlaruñ ḳarşısında ta‘ām yimeyesin ve kendi etmeğüñi el şofrasında ve kendü ta‘āmuñ bir gün āḥiren ḳasāvetin çeküp sözin söylemeyesin ve ‘avret

⁶ bilinmezlig: bilinmezliḡ [metin]

⁷ tezelluḳ: tezellük [metin]

⁸ bāğçe: baḳçe [metin]

ve oğlan ile tedbir ü meşveret eylemeyesin ve sırrını kimseye dimeyesin. Bi-gāneye ve nā-pāreye ve ‘avret ve oğlana ve dünyā devletine mağrūr olup aldanmayasın. Zamānuñ mekrinde ve şerrinde gāfil olmayasın.

Onuncu hikmet oldur ki bir kişinüñ mālına, evine ve esbābına vesā‘ir husūsuna şāhibinden yiğrek görüp göze [120b] desün ve bir kişinüñ evine varduğda kendinden bī-ħüde söz söyleyüp kethüdālīk⁹ itmeyesin ve şunlaruñ nā-kes olalar evüñ yolını göstermeyesin. Atalaruñ sözün ħor görmeyesin. Er ile ‘avret arasında meyāncılık¹⁰ eylemeyesin. Et ile tırnağ arasına¹¹ girmeyesin.

On birinci hikmet budur ki adımlarından tekebbürinden ziyāde ħazer eylesesin ve şol kimseler ki şāhib-i devletlerdendür anlar ile buğz u ‘adāvet sūretde göstermeyesin ve ehl-i fazl u hüner olanlara tamām-ı i‘tibār eylesesin. Erden ve ‘avretten bir ferde nazār itmeyesin.

On ikinci hikmet oldur ki mihmāna gāyet ile i‘tibār idesin. Eger kāfir daħi olursa ve bir kimsenüñ şey‘ine tama‘ eylemeyesin. Ata ana ħaqqını ki şakınup rağbet eylesesin. Cennet cehennem anlaruñ ayağı altındadır. Akrabādan ve aħıbbādan maħabbet қа‘ itmeyesin. Ħaqqıñ rızāsından taşra olmayasın. Bir ādem ile mu‘āhede idesin. Elbette taħallūf itmeyüp ol ‘ahde vefā eylesesin. Da‘vet olunmayan yire varmayasın ve bir kimsenüñ senden ħaceti olsa elinden geldikçe herkesi¹² sa‘y eylesesin.

On üçüncü hikmet oldur ki şol kimesne kim ‘ilm ile iştihār bulmuş ola. Anı ulu bilüp ‘aziz tutasın [121a] ve şol kimesne kim ‘ilm öğrenmeden ‘ār ide aña ādem dimeyesin ve şol sözlerüñ pesendide olmaya söylemeyesin.

On dördüncü hikmet oldur ki dilüñi yaramaz luğāz söylemeğe me‘nūs itmeyesin. Söyledüğüñ zamān fikr ile söylemeyesin. Şol söz ki fā‘ide sözdür istimā‘ eylemeyesin ve pādīşāhları ħıybet eylemeden ħor eylesesin.

On beşinci hikmet oldur ki eyüleri ve şālihleri görüp muşāħabet itmeğe cān u dil ile müştāk olasın ve şunlar kim dünyādan āħirete intikāl itmişlerdür. Düşmen daħi olur ise eylik ile yād idesin. ‘Ākıl olduğdan soñra düşmenden ve düstdan naşihati dirīğ itmeyesin. Atañ vaşıyyetin elbette ve elbette yerine getüresin ve daħi ‘ilmsüz iş işlemeyesin ve ‘ilmsüz söz söylemeyesin tā kim utanmağ vāki‘ olsa.

On altıncı hikmet oldur ki her kişinüñ söziyle göñlüñ emīn tutmayasın. Eyü sözi her kimden olursa қаbül eylesesin. Gerçek yalan yire yemīn ‘ādet idinmeyesin ve āħireti dünyādan yiğrek tutasın ve māl-ı yetīme tama‘ itmeyesin ve daħi yiğit iken pīrlük endişesin kılasın ve pīrlük iş yiğit [121b] likde göresin.

⁹ kethüdālīk: kethüdālīk [metin]

¹⁰ meyāncılık: meyāncılık [metin]

¹¹ arasına: arasında [metin]

¹² herkesi: kerkesi [metin]

On yidinci hikmet oldur ki yazın işin kışa kımayasın. Bugünkü işi yarına kımayasın ve ‘avreti civān iken alasın ve ten-dürüst olmağ için isti‘ māl idesin ve kıanı kendinden vaqtıyle alasın ve işlerüñi tamām-ı tedbîr ile eyleyesin.

On sekizinci hikmet oldur ki her zamānda ādemliđi¹³ iş idinesin. Bağıl olmayasın ve hācetüñ ādemlik idegelmiş kişilerden taleb idesin. Ne kıadar eylik gelürse elinden halkdan dirġ itmeyesin ve saña borcu olanları kıatı tutmayasın. Eylik ile taleb idesin.

On tokuzuncu hikmet oldur ki ođullaruñuzı¹⁴ ve kıızlaruñuzı oğumağ yazmağ öğredesin ve mālını düstdan dirġ itmeyüp düşmenlerden şaķınasın ve bir yire ki siz haberleri söyleşür anlardan yaña baķup müstemî‘ olmayasın.

Yiđirminci hikmet oldur ki pādişāh öñinde ‘aķlımı cem‘ idüp öñine baķup delü gibi dört yana baķmayasın ve pādişāhuñ yüzine döñe döñe bakmayasın ve sözüñi endāzeden hāric söylemeyesin ve kendüñi ‘Azrā’ıl-i ġarîb fikr idüp andan aña göre söyleyesin.

Yiđirmi birinci hikmet oldur ki vefā-dār yārānlarından ve düstlarından [122a] kesilmeyesin ve kıat‘-ı ‘alāķa itmeyesin. Ehl-i ni‘met oldukları hālde eylik ile yād eyleyesin. Devletinden düşicek nā-ma‘ kûl söz söylemeyesin ve düşmeni ġor tutmayasın. Dünyādan dā’imā ihtirāz idesin. Nādān düstı kendüñe ulu düşmen bilesin, eđer düşmen eđer düst ola. Ol vaqt dağı artuğ kıorķasın ve ġāyetde endiše idinesin.

Yiđirmi ikinci hikmet oldur ki belā vaqtinde şabr idüp eyyāmda ten-dürüst olmağı fikr idüp ‘aķıbet nā-merde muhtāc olmağı fikr idesin ve her zamānda ġāfil olmayasın ve bir kerre gördüğüñ kimesneyi aldamağ sa‘y itmeyesin ve kimesneyi ġıybet itmeyesin.

Yiđirmi üçüncü hikmet oldur ki kendi yüküñi ele yükletmeyesin ve bî-fāide düstdan ırağ olasın ve şol kimesne kim ‘ilmden ma‘rifetden haberi olmaya anuñ dirliği ölüm ile ber-ā-berdür ve her kim bed-ġüy ola, anı luğ ile ‘afv idesin ve ġaķ’dan şadr iden kelāmı yirden ve ġökden ulu bilesin ve cümle işi ġazret-i ġaķ celle vü a‘lādan bilesin. Her hālde şābir ve şākir olup bu [vü]cūbları naşîġat idünüp ‘amel eyleyesin ve’sselām.

KAYNAKÇA

ALBAYRAK, Nurettin, “Enüşirvan (Edebiyat)”. *TDVİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 11, İstanbul 1995.

ÇAKIR, Müjgan, “Râhatü’l-İnsân (Pend-nâme-i Enuşirvân)’ın Türkçe Bir Tercümesi”, *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3, 2012, p. 723-735.

İPEKTEN, Haluk, *Naili-i Kadim Divanı -Edisyon Kritik-*, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1970.

¹³ ādemliđi : ādemliđı [metin]

¹⁴ ođullaruñuzı: oğullarlarımızı [metin]

- KUTLAR, Fatma Sabiha, *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî – Divan*, Ankara 2004.
- KUTLU, Mustafa, “Hikmet” mad., *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Dergah Yay., C. 4, İstanbul 1981, s. 230-232.
- ÖNAL, Mehmet, “İslam Düşüncesinde Hikmet Kavramları”, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, S. 4, 2007, s. 113-122.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay., İstanbul 2005.
- SİVRİOĞLU, Ulaş Töre, “İslâm Kaynaklarına Göre Nuşirevan-ı Âdil”, *History Studies - International Journal of History*, Volume 5, Issue 5, 2013, p. 225-252.
- TEFAZZÜLÎ, Ahmed, “Enûşirvân”, *TDVİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 11, İstanbul 1995.
- TÖKEL, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar (Şahıslar Mitolojisi)*, Akçağ Yay., Ankara 2000.
- YENİTERZİ, Emine, “Ahmedi Dâî’nin Vasiyyet-i Nûşirevân Adlı Mesnevisi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2006, S. 19, s.1-25.
- YILDIRIM, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabcacı Yay., İstanbul 2006.